



Universiteit Utrecht

Master Kinder & Jeugdpsychologie

THESIS

# De komst van een baby en jaloezie

*De ontwikkeling van jaloezie bij peuters: Verschillen  
naar ouders en tussen sociale contexten*

Isabelle van Meer (0413364)

20 juni 2008

Begeleidster: Dr. J. Dubas

## Dankwoord

Als afsluiting van de master Kinder & Jeugd Psychologie heb ik onderzoek verricht naar de ontwikkeling van jaloezie bij peuters. Het leek me erg interessant om het gedrag van peuters te bekijken gedurende de overgang van één naar twee kinderen binnen het gezin.

Als eerste wil ik graag mijn onderzoeksbegeleidster, Dr. Judith Dubas, bedanken voor haar goede begeleiding en feedback gedurende het gehele onderzoeksproces. Haar creativiteit en kennis hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan mijn thesis. Ik heb veel van haar geleerd. Daarnaast heb ik grote waardering voor Dr. Nori Szabo, de promovendus van dit onderzoek. Haar enthousiasme voor dit onderzoek is kenmerkend. Dankzij haar heb ik kennis gemaakt met het plezier in het verrichten van veldwerk.

Tot slot wil ik graag alle gezinnen bedanken die hun medewerking verleenden aan dit onderzoek. Bedankt voor alle gastvrijheid. Ik heb de thuisbezoeken altijd met plezier gedaan.

## Samenvatting

*Dit onderzoek richt zich op de ontwikkeling van jaloezie bij peuters met de geboorte van een broertje of zusje. Peuters van 2 jaar oud (N = 39) en hun vaders en moeders werden geobserveerd in gestructureerde spelsessies bij de gezinnen thuis met als doel om jaloezie bij de peuter te onderzoeken. De gezinnen werden geobserveerd vóór en één maand na de geboorte van de broer of zus. Bij het eerste thuisbezoek werd jaloezie uitgelokt met een realistische pop en bij het tweede bezoek met de baby zelf. Uit de resultaten blijkt dat het niveau van jaloezie bij de peuter hoger is vóór de geboorte van de baby vergeleken met na de komst van de broer of zus. Het niveau van jaloezie naar de pop had geen voorspellende waarde voor jaloezie naar de baby. Daarnaast blijkt dat de peuters specifieke vormen van jaloezie, namelijk fysiek aandringen en kijken, vaker toepassen tijdens de situaties met de pop dan in de situaties met de baby. Verder was er geen verschil tussen het niveau van jaloezie naar de vader en moeder bij beide bezoeken. In de pop-situatie passen de peuters afleiding wel vaker toe bij de moeder dan de vader. Tot slot was het niveau van jaloezie hoger in triadische interactiesessies met beide ouders dan in dyadische interacties en dyadische binnen triadische interacties. Geconcludeerd kan worden dat de mate van jaloezie naar de baby minder sterk was dan verwacht. In vervolgonderzoek kan men andere situaties bestuderen waarin jaloezie wordt uitgelokt met een broer of zus. Naar aanleiding van deze resultaten wordt aanbevolen dat de ouders niet samen het eerstgeboren kind negeren, de meeste jaloezie vindt namelijk plaats wanneer het kind van beide ouders tegelijkertijd geen aandacht krijgt.*

## Abstract

*This research focuses on the development of young children's jealousy with the birth of a sibling. Two-year-old toddlers (N = 39) and their fathers and mothers were observed in structured play sessions within the homes of the families in order to examine the jealousy of the child. The families were observed before and one month after the birth of a baby brother or sister. At the first visit jealousy was provoked by a realistic doll and at the second visit with the newborn baby itself. Results indicate that the level of jealousy is higher before the birth of the baby compared to after the arrival of a brother or sister. The level of jealousy towards the doll did not predict jealousy towards the baby. The toddlers used specific forms of jealousy, namely physically intruding and monitoring the parent-doll or parent-sibling interaction, more often in the situations with the doll than in the situations with the baby. Further, there was no difference in the level of jealousy towards the father and mother at both visits.*

*However, the toddlers used distraction more often towards the mother than the father in the doll situation. Finally, the level of jealousy was higher in triadic interaction sessions with both parents than in dyadic interactions and dyadic within triadic interactions. It can be concluded that the level of jealousy towards the baby was less strong than expected. In future studies, one should use other situations which provoke jealousy with a brother or sister. As a result of the findings, an implication is that the parents should not ignore the firstborn child together, because the most jealousy appears when the child doesn't get attention from both parents at the same time.*

## Inleiding

De komst van een baby binnen het gezin is een moeilijke gebeurtenis voor veel peuters. De geboorte van een broertje of zusje is geassocieerd met duidelijke veranderingen in het gedrag van het eerstgeboren kind en een verandering in de interactie tussen de eerstgeborene en de moeder (Stewart, Mobley, Van Tuyl & Salvador, 1987). De mogelijkheid bestaat dat het kind jaloeers wordt op de baby. Het begrip jaloezie wordt algemeen gedefinieerd als het geanticiperde of daadwerkelijke verlies van waardevolle aandacht aan een rivaal (Parrott & Smith, 1993; DeSteno, Valdesolo & Bartlett, 2006). Bij jaloezie tussen broers en zussen is er een strijd om ouderlijke aandacht. Het is een uitdaging voor de peuter om zijn jaloezie onder controle te houden wanneer veel aandacht naar de baby gaat (Hart, Field, Del Valle & Letourneau, 1998a; Masciuch & Kienapple, 1993). Relaties tussen broers en zussen zijn vooral op jonge leeftijd erg intens en vormen een belangrijke context waarin kinderen leren om te gaan met sociale interacties en emotionele reacties (Miller, Volling & McElwain, 2000). De vroege sociale ervaringen met broers en zussen dragen verder bij aan de ontwikkeling van sociale vaardigheden die het kind kan toepassen in volwassen relaties (Buhrmester & Furman, 1990; Dunn, 1992). Hoewel jaloezie tussen broers en zussen belangrijk is, bestaat er weinig onderzoek naar jaloezie in de vroege kindertijd en na de komst van een baby. Het algemene doel van het huidig onderzoek is om meer kennis te verwerven over de jaloeziereacties van eerstgeboren peuters in de leeftijd van 16 tot 28 maanden op een baby. Hierbij is er bijzondere interesse voor de variatie in het totale niveau van jaloezie en de uitingvormen van jaloezie naar moeders en vaders en binnen verschillende sociale contexten.

Het eerste doel van dit onderzoek is het bestuderen van de jaloeziereacties bij peuters vóór en na de komst van een broer of zus. Dunn en Kendrick (1982) zijn de enigen die onderzocht hebben hoe eerstgeboren peuters in de leeftijd van 18 tot 43 maanden reageren op

de komst van een baby. De interacties tussen moeder en kind, zoals gezamenlijk spel, conflict tussen moeder en kind en boosheid van de peuter, worden geobserveerd vóór en na de geboorte van een broer of zus. De peuters worden gevolgd tot 14 maanden na de geboorte van het tweede kind. Uit de observaties blijkt dat het aantal confrontaties tussen de moeders en de eerstgeborenen sterk toeneemt gedurende de eerste maand na de komst van het broertje of zusje (Dunn & Kendrick, 1982). Deze conflicten komen vooral voor wanneer de baby aandacht van de moeder krijgt. Daarnaast is er een toename van 300 % in de frequentie van ongewenst gedrag, zoals agressiviteit of ongehoorzaamheid, van de eerstgeborenen na de komst van de baby. De kans dat dit ongewenst gedrag optreedt is drie keer zo groot wanneer de moeder aandacht besteedt aan de baby vergeleken met wanneer de baby niet aanwezig is. Het oudere kind reageert geïrriteerd op de baby en probeert om de interactie tussen de moeder en de pasgeborene te verstoren. Deze reacties treden al op wanneer de baby slechts één maand oud is. Verder worden de moeders geïnterviewd over de jaloezie van het kind naar zowel de moeder als de vader. Uit deze interviews blijkt dat de peuter veel vijandelijk gedrag vertoont naar de baby als hij of zij voor de geboorte meer aandacht kreeg van de moeder en/of de vader en er meer tijd was voor spelen. Verder zijn de peuters het meest vijandig naar de baby als de band met de moeder en/of de vader erg hecht was voor de komst van de broer of zus, vergeleken met kinderen die minder gehecht waren aan de ouders. Al deze reacties op de baby kunnen beschouwd worden als uitingen van jaloezie. Jaloezie blijkt dus al bij kinderen vanaf anderhalf jaar oud op te treden na de komst van een baby.

De meeste kinderen vertonen jaloezie vanaf de leeftijd van één jaar (Hart et al., 1998a; Hart, Field, Letourneau & Del Valle, 1998b), hoewel sommige kinderen van ruim 8 maanden al jaloezie laten zien (Masciuch & Kienapple, 1993). Baby's van 12 maanden oud blijken meer jaloezie te vertonen naar een pop dan een plaatjesboek en meer negatief gedrag te uiten bij een gebrek aan aandacht van de moeder, vergeleken met een vreemdeling (Hart et al., 1998a; 1998b). Daarnaast zijn peuters in de leeftijd van 1.1 tot 2.3 jaar oud het meest jaloers wanneer de moeder een baby knuffelt, vergeleken met de situatie waarin de moeder voorleest aan een leeftijdgenoot (Masciuch & Kienapple, 1993). De kinderen in de leeftijd van 3.5 tot 4.5 jaar oud zijn juist het meest jaloers wanneer ze genegeerd worden terwijl de moeder voorleest aan een leeftijdgenoot, vergeleken met de baby conditie. Wellicht hebben de oudere kinderen meer begrip voor moederlijke aandacht aan de baby's. Verder blijkt dat kinderen van vier jaar oud beter in staat zijn in het reguleren van jaloezie dan peuters (Miller et al., 2000). De oudere kinderen kunnen zich gemakkelijker richten op andere activiteiten, zoals zelfstandig spelen, wanneer ze genegeerd worden en leiden de ouders vaker af. Wellicht

hebben de oudere kinderen beter ontwikkelde verbale mogelijkheden om de ouder af te leiden door te praten of vragen te stellen, in tegenstelling tot boos worden. Het toepassen van afleidingstechnieken is een meer adaptieve manier om jaloezie te reguleren dan boos, overstuur of agressief worden.

De meeste peuters vertonen dus jaloeziereacties vanaf de leeftijd van één tot anderhalf jaar. Jaloezie kan optreden wanneer moederlijke aandacht verloren wordt aan een broer of zus (Dunn & Kendrick, 1982), een realistische pop (Hart et al., 1998a; Hart et al., 1998b) of een ongerelateerde leeftijdgenoot (Masciuch & Kienapple, 1993). Er zitten echter beperkingen aan deze eerdere onderzoeken naar jaloezie in de vroege kindertijd. Zo wordt jaloezie bij het kind uitgelokt door gebruik te maken van objecten, poppen en ongerelateerde kinderen. Behalve Dunn en Kendrick (1982) heeft niemand onderzoek verricht naar jaloezie bij peuters na de komst van een broer of zus en zijn zij de enigen die de overgang van één naar twee kinderen bestuderen.

Een tekortkoming bij Dunn en Kendrick (1982) is dat zij de interacties tussen de vader en de peuter niet observeren. Ze bestuderen enkel de interactie tussen moeder en kind en nemen interviews bij de moeder af. Daarnaast richten zij zich meer op de algemene interactie tussen moeder en kind, in tegenstelling tot de specifieke jaloeziereacties van de peuter. Wellicht hangt het ongewenst gedrag van de peuter samen met de kwaliteit van de ouder-kind relatie en niet met jaloezie naar de baby. Bij Dunn en Kendrick (1982) kan eveneens betwijfeld worden of de steekproef representatief is voor Engelse kinderen in het algemeen. Alle participanten zijn namelijk afkomstig uit dezelfde stad en komen voornamelijk uit de arbeidersklasse. In het huidige onderzoek worden diverse gezinnen door heel Nederland bezocht en worden de jaloeziereacties op een directe manier bestudeerd. Vóór de geboorte van de baby wordt jaloezie uitgelokt met een realistische pop en na de geboorte met het broertje of zusje zelf. Dit betreft een natuurlijke en alledaagse situatie om jaloezie uit te lokken en de situaties kunnen op een betrouwbare manier vergeleken worden. In het huidige onderzoek wordt verder bestudeerd of het totale niveau van jaloezie van de peuter in de situatie met de pop kan voorspellen in welke mate de peuter jaloers gedrag naar de baby vertoont, oftewel of peuters die veel jaloezie vertonen vóór de geboorte van de baby, ook veel jaloers gedrag laten zien na de komst van het broertje of zusje.

Het tweede doel van dit onderzoek is het verkrijgen van informatie over de variatie in jaloezie bij peuters naar vaders en moeders. Vaders en moeders zijn beiden belangrijk bij de regulering van de emoties van hun kind. Tussen vaders en moeders bestaat echter een belangrijk verschil in de rol die ze innemen in het leven van hun jonge kind. Moeders hebben

meer ervaring dan vaders in het troosten van hun baby of peuter omdat zij gedurende de vroege kinderjaren meestal de primaire verzorgers zijn (Bronstein, 1984; Wille, 1995). Wanneer er een nieuwe baby geboren wordt brengen vaders echter meer tijd door met het eerstgeboren kind (Volling & Elins, 1998). Moeders besteden dan veel tijd aan het verzorgen van de pasgeboren baby. In veel eerdere onderzoeken naar jaloezie bij kinderen wordt slechts gekeken naar de jaloeziereacties van het kind naar de moeder (Dunn & Kendrick, 1982; Masciuch & Kienapple, 1993; Hart et al., 1998a; 1998b).

In twee onderzoeken wordt wel aandacht besteed aan de jaloezie van het kind naar de vader (Volling, McElwain & Miller, 2002; Miller et al., 2000). Jaloezie wordt bestudeerd bij peuters van gemiddeld 16 maanden en hun oudere broer of zus van 50 maanden oud. De ouders lokken jaloezie uit door de aandacht slechts op één kind te richten, terwijl het andere kind aangemoedigd wordt om met ander speelgoed te spelen. De oudere broers en zussen vertonen evenveel blijdschap en afleiding naar vaders en moeders in de jaloeziesituatie (Miller et al., 2000). De peuters uiten eveneens een gelijk niveau van blijdschap naar beide ouders, maar niet van afleiding. Peuters die afleiding toepassen bij de moeder, gebruiken deze techniek minder vaak bij de vader. Volgens Volling en collega's (2002) zijn er geen significante associaties tussen de vader en moeder sessies in het toepassen van verdriet en zelfstandig spel door beide groepen kinderen en het toepassen van afleiding door de peuter.

Uit deze twee onderzoeken kan geconcludeerd worden dat er een verschil is in het gebruik van jaloezietechnieken naar vaders en naar moeders. Peuters gebruiken afleiding vaker bij moeders en verdriet en zelfstandig spel zijn eveneens erg variabel naar de ouders. Uit deze verschillen in jaloeziereacties kan eveneens geconcludeerd worden dat er een verschil is in het totale niveau van jaloezie bij peuters naar vaders en moeders. Dit is echter nog niet op een directe manier bestudeerd. Een beperking van de twee genoemde onderzoeken is dat de triadische interacties met de vader en de moeder gescheiden bestudeerd worden, in plaats van dat beide ouders gezamenlijk aanwezig zijn. In het huidig onderzoek zullen de jaloeziereacties bij peuters bestudeerd worden terwijl beide ouders tegelijkertijd in de kamer zijn.

Volgens het familie systemen perspectief van Minuchin (1985) moet de relatie van het kind met één ouder bestudeerd worden in de context van zijn of haar relatie met de andere ouder. De onderdelen van het systeem beïnvloeden elkaar namelijk wederzijds. De ervaringen van het kind met de vader hebben invloed op de interacties met de moeder en andersom. Volgens Minuchin (1985) moet de familie dan ook als één systeem gezien worden en niet verder verdeeld worden in subsystemen. Dyadische relaties zijn echter ook van belang om te

bestuderen, vanwege de eerder genoemde verschillen die kunnen bestaan tussen de vader-kind en de moeder-kind relatie. Zowel de kwaliteit als de kwantiteit van ouder-kind interacties is minder binnen triadische interacties, vergeleken met de situatie van één ouder met het kind (Lindsey & Caldera, 2006). Moeders zijn negatiever en minder betrokken en sensitief gedurende triadische dan dyadische interacties. Verder blijkt dat moeders meer betrokken zijn met hun kind gedurende triadische interacties dan vaders.

Het derde doel van dit onderzoek is het ontdekken van de variatie in jaloeziereacties van het kind tussen verschillende sociale situaties, namelijk triadische, dyadische en dyadische binnen triadische interacties. Onderzoek richt zich meestal op de interactie tussen ouder-kind, terwijl minder aandacht besteed wordt aan de vader-moeder-kind triade. Triadische interacties leveren echter een meer diverse en complexe sociale omgeving op vergeleken met individuele dyadische relaties (McHale & Fivaz-Depeursinge, 1999). Vader-moeder-kind triadische interacties bevatten namelijk verschillende subsystemen van het gezin: de vader-kind, moeder-kind en vader-moeder relaties.

Samengevat is dit onderzoek opgezet met drie doelen, namelijk: 1) het onderzoeken van de ontwikkeling van de jaloeziereacties van peuters vóór en na de komst van een baby en bekijken of jaloezie vóór de komst van de baby kan voorspellen in welke mate de peuter jaloers wordt op de baby, 2) het bestuderen van jaloezie bij de peuter naar moeders en vaders en 3) het ontdekken van eventuele verschillen in het totale niveau van jaloezie van de peuter binnen triadische, dyadische en dyadische binnen triadische interacties.

Met betrekking tot het eerste doel kan verwacht worden dat het totale niveau van jaloezie bij peuters toeneemt na de komst van de baby, omdat de ouderlijke aandacht verdeeld moet worden en de eerstgeborenen meer negatief gedrag vertonen in het bijzijn van de baby (Dunn & Kendrick, 1982). Het totale niveau van jaloezie naar de pop zal kunnen voorspellen in welke mate de peuter jaloers gedrag vertoont na de geboorte van de baby. Daarnaast kan verwacht worden dat de peuter na de komst van de baby frequenter negatievere uitingsvormen van jaloezie gaat toepassen, zoals negativiteit naar beide ouders en de baby en het fysiek reiken naar de ouder of baby. In dit onderzoek worden jaloeziereacties voor de komst van de baby uitgelokt met behulp van een realistische pop. Verwacht kan worden dat de peuter in deze situatie vaker mildere uitingsvormen van jaloezie toepast, zoals het afleiden van de ouders.

Wat betreft het tweede doel is de voorspelling dat peuters vóór de geboorte van de baby meer jaloezie naar de moeder vertonen dan naar de vader, aangezien zij niet gewend zijn aan een gebrek aan moederlijke aandacht. Vóór de geboorte van de baby is de moeder



namelijk de primaire verzorger van de peuter (Bronstein, 1984; Wille, 1995). Er wordt verondersteld dat het totale niveau van jaloezie na de geboorte van de baby naar de vader toeneemt en naar de moeder afneemt. Nu gaan de vaders namelijk meer tijd besteden aan de peuter (Volling & Elins, 1998), waardoor de peuters gedurende deze tijd minder begrip ontwikkelen voor een gebrek aan vaderlijke aandacht. Wellicht begrijpt de peuter dat de moeder veel tijd nodig heeft voor de verzorging van de pasgeboren baby, waardoor men negeergedrag van de moeder accepteert. De verschillen in de interactie met de vader en de moeder kunnen naast een variatie in het totale niveau van jaloezie, eveneens leiden tot een verschil in de manier waarop peuters hun jaloezie uiten naar vaders en moeders. Verwacht wordt dat de peuters vaker afleiding toepassen bij moeders dan vaders (Miller et al., 2000). Verder kan voorspeld worden dat de peuter vaker negativiteit, oftewel fysieke of verbale handelingen om boosheid te uiten, vertoont naar de ouder die op dat moment hun primaire verzorger is, dus de moeder vóór de geboorte en de vader na de komst van de baby.

De verwachting bij het derde doel is dat kinderen het meest jaloers zijn binnen triadische interacties met beide ouders, aangezien binnen deze situatie het grootste verlies van aandacht plaatsvindt. Beide ouders besteden dan geen aandacht aan de peuter. Een gemiddelde mate van jaloezie wordt verwacht binnen de dyadische interactiesessies. De kinderen zijn het minst jaloers in de dyadische binnen triadische interacties, aangezien zij in deze situatie nog aandacht krijgen van één ouder.

## Methoden

### *Onderzoeksgroep*

De onderzoeksparticipanten betreffen moeders, vaders en hun twee kinderen uit 39 gezinnen die deelnemen aan een longitudinaal onderzoek naar de manier waarop peuters en hun ouders omgaan met de komst van een baby. De gezinnen behoorden aan drie criteria te voldoen om te kunnen participeren aan het onderzoek. Deze criteria betreffen: 1) intacte huwelijkse status of samenwonende ouders, 2) deelname van zowel moeders als vaders, 3) twee kinderen binnen het gezin: een peuter in de leeftijd van 16 tot 28 maanden en de verwachting van een baby. Alle ouders waren de biologische moeders en vaders van de twee kinderen.

Het onderzoek bestaat uit vier thuisbezoeken over een periode van 2,5 jaar, namelijk vóór de geboorte van de baby en wanneer het tweede kind respectievelijk één maand, 12 maanden en 24 maanden oud is. Voor dit onderzoek kunnen slechts de gegevens van de eerste twee thuisbezoeken worden gebruikt. De derde en vierde bezoeken hebben nog niet

plaatsgevonden. Bij 15 van de gezinnen was de vader bij het tweede thuisbezoek aanwezig. Bij afwezigheid van de vader bij het tweede bezoek werd zijn rol overgenomen door de proefleider. In dit onderzoek zijn echter alleen de observaties van de moeders en vaders gebruikt, dus niet van de proefleiders.

Bekeken is of er een bias bestaat tussen de twee groepen, dat wil zeggen dat de groep waarvan de vaders afwezig waren bij het tweede thuisbezoek verschilt van de groep vaders die bij beide bezoeken aanwezig waren. Uit de resultaten is gebleken dat met de onafhankelijke T-toets er geen significante verschillen zijn tussen de vaders die aanwezig zijn ( $M = 5.00$ ,  $SD = 4.17$ ) en de vaders die afwezig zijn bij het tweede bezoek,  $M = 5.67$ ,  $SD = 3.16$ ;  $t(37) = -.57$ ,  $p = .58$ . Verder wordt bekeken of de scores van de moeders verschillen afhankelijk van de aan- of afwezigheid van de vader. Ook hier is gebruik gemaakt van de onafhankelijke T-toets. Er is geen significant verschil tussen de moeders die bij het tweede bezoek met de vader interacteren ( $M = 6.27$ ,  $SD = 4.27$ ) en de moeders die het tweede bezoek doorbrengen met de onderzoeker,  $M = 6.29$ ,  $SD = 3.37$ ;  $t(37) = -.02$ ,  $p = .98$ . Dit wil zeggen dat er geen bias aanwezig is tussen de twee groepen.

Van de peuters die deelnamen aan het onderzoek waren er 25 jongens en 14 meisjes. Van het eerstgeboren kind was de gemiddelde leeftijd bij het eerste bezoek 23.28 maanden met een standaard deviatie van 4.19 maanden. De leeftijd van de peuters nam bij het tweede bezoek gemiddeld met één maand toe. De leeftijd van het jongste kind was één maand bij het tweede thuisbezoek.

Van de ouders was 15.4 % ongehuwd en samenwonend met een partner, 79.5 % gehuwd en samenwonend met een partner, 2.6 % was gescheiden en hertrouwd en 2.6 % leefde binnen een andere situatie. Het gemiddelde gezinsinkomen lag tussen de € 55.000 en € 65.000 (*spreiding* = € 25.000 - € 35.000 tot € 105.000 - € 155.000).

De gemiddelde leeftijd van de vaders was 33.51 jaar met een standaard deviatie van 6.48 jaar. Van de vaders had 5.1 % de middelbare school, 17.9 % een MBO studie, 25.6 % een HBO studie en 51.3 % een universitaire studie afgerond. Van de vaders had 94.9 % de Nederlandse nationaliteit en 5.1 % een andere nationaliteit.

De moeders hadden een gemiddelde leeftijd van 31.79 jaar met een standaard deviatie van 3.81 jaar. Van de moeders had 7.7 % de middelbare school, 5.1 % een MBO studie, 41.0 % een HBO studie en 46.2 % een universitaire studie afgerond. 97.4 % van de moeders had de Nederlandse nationaliteit en 2.6 % een andere nationaliteit.

*Procedures*

De gezinnen zijn geworven door kinderdagverblijven en speelgoedwinkels te benaderen met de vraag of brieven en posters verspreid mochten worden om participanten voor ons onderzoek te werven. Vervolgens werden bij de kinderdagverblijven brieven achtergelaten voor alle ouders met een peuter tussen de 16 en 28 maanden oud. De brieven bevatten informatie over het onderzoek en de uitnodiging om deel te nemen aan de thuisbezoeken. Bij deelname kon de ouder de brief teruggeven aan de leiding of zich inschrijven via de website van het onderzoek ([research.fss.uu.nl/van1naar2](http://research.fss.uu.nl/van1naar2)). De kinderdagverblijven en speelgoedwinkels zijn at random geselecteerd. Daarnaast verwezen deelnemende gezinnen regelmatig andere gezinnen door om mee te doen aan het onderzoek.

Er werd telefonisch contact opgenomen met de gezinnen die mee wilden doen om een afspraak te maken voor het eerste thuisbezoek. Verder nam de onderzoeker enkele weken na de uitgerekende datum van de moeder contact op om een afspraak te maken voor het tweede thuisbezoek. Na de geboorte van de baby konden de ouders ook een geboortekaartje of een e-mail sturen, zodat de proefleider op de hoogte was van de geboorte van de baby. Bij elk thuisbezoek waren steeds twee observatoren aanwezig. Bij het eerste thuisbezoek behoorde de vader aanwezig te zijn, vandaar dat dit bezoek regelmatig in een weekend plaatsvond. Bij het tweede thuisbezoek was aanwezigheid van de vader niet verplicht. Op deze manier was het gemakkelijker om een afspraak te maken.

Het huidige onderzoek richt zich op de observaties van de gezinnen bij het eerste en tweede thuisbezoek. Bij de thuisbezoeken worden de interactiesessies op video opgenomen. Het eerste thuisbezoek heeft een totale duur van 90 minuten en het tweede bezoek duurt 40 minuten. Het eerste thuisbezoek bevat zowel triadische, dyadische als dyadische binnen triadische interacties. Het tweede bezoek bestaat uit triadische en dyadische binnen triadische interacties. Binnen de triadische interactie interacteren beide ouders en het kind met elkaar, binnen de dyadische interactie is slechts één ouder aanwezig en interacteert hij of zij met het kind en bij de dyadische binnen triadische interactie zijn beide ouders en het kind aanwezig, maar speelt slechts één van de ouders met het kind.

*Gezinsinteracties*

Gedurende beide thuisbezoeken speelt het gezin samen aan een tafel. Bij het eerste bezoek krijgen de ouders te horen dat er een pop in het spel komt, die behandeld moet worden als hun pasgeboren baby en die ook baby genoemd moet worden. De ouders krijgen een instructieformulier waarop de verschillende onderdelen van de triadische interactie

beschreven staan. Elk onderdeel duurt 90 seconden. Bij het eerste onderdeel van de triadische interactie krijgt de vader de pop om mee te spelen. Vervolgens worden de rollen omgedraaid en speelt de moeder met de pop. Random wordt bepaald of de vader of de moeder als eerste de pop krijgt. Bij het derde onderdeel spelen beide ouders met de pop terwijl ze niet met hun kind spelen. Hierna verlaat één van de ouders de kamer met de opdracht om vragenlijsten in te vullen. Dan kan de dyadische interactie beginnen. Weer wordt random de volgorde van de interactie met de vader en de moeder bepaald. Tijdens de dyadische interactie krijgt de vader of moeder de mededeling dat de pop vieze kleren aan heeft. Aan de ouder wordt gevraagd om de baby om te kleden in het bijzijn van hun kind. Bij de volgende dyadische interactie krijgt de andere ouder dezelfde opdracht.

Bij het tweede bezoek neemt de baby de plaats van de pop in. De triadische interactie bestaat uit drie onderdelen die jaloezie kunnen oproepen. Bij de eerste situatie speelt de ouder of proefleider met de baby terwijl de peuter genegeerd wordt. In de tussentijd speelt de andere ouder of proefleider met de peuter. Vervolgens krijgt de andere ouder of de proefleider de baby en negeert hij of zij de peuter. Bij het derde onderdeel schenken beide ouders of ouder en proefleider aandacht aan de baby terwijl ze de peuter negeren.

De gezinnen krijgen een beloning voor hun deelname aan het onderzoek. Na ieder thuisbezoek krijgen de ouders twee boekenbonnen ter waarde van 10 euro. Tijdens de afname van het eerste bezoek krijgt het kind een cadeautje. Bij het tweede thuisbezoek krijgt de moeder een bos bloemen en krijgen beide kinderen een cadeautje. Na het tweede bezoek maken de ouders eveneens kans op een dinerbon voor twee personen. Aan het eind van het gehele onderzoek wordt een weekendje weg voor het gehele gezin verloot.

### *Jaloezie codering*

De video-opnames van de interactiesessies worden gecodeerd voor de jaloeziereacties van de peuters. De codeurs werden getraind aan de hand van een steekproef van de video-opnames tot de overeenkomst tussen de verschillende codeurs hoog genoeg was.

Het codeerschema is gebaseerd op het werk van Volling, McElwain en Miller (2002) en Miller, Volling en McElwain (2000) en bevat acht mogelijke jaloeziereacties (Tabel 1) die de peuter kan vertonen, namelijk 1) rough play met speelgoed, 2) negativiteit naar moeder, 3) negativiteit naar vader, 4) negativiteit naar pop of baby, 5) fysiek aandringen of reiken naar ouder-pop / ouder-baby, 6) afleiden van de ouder door aandacht trekken, 7) zoeken van veiligheid/fysieke comfort van ouder en 8) bekijken van de ouder-pop / ouder-baby interactie. Elke 15 seconden wordt aangegeven of dit gedrag wel of niet aanwezig is aan de hand van een

0 (afwezig) of 1 (aanwezig) in te vullen op het codeerschema. Dit leverde elke 90 seconden zes scores op voor elke uitingsvorm van jaloezie. Het codeerschema voor jaloezie is te vinden in bijlage 1. De codeurs waren onbekend met de onderzoekshypotheses. De interbeoordelaars-betrouwbaarheid is berekend aan de hand van een pearson correlation. Voor zowel bezoek 1 ( $r = .94$ ;  $p < .01$ ) als bezoek 2 ( $r = .91$ ;  $p < .01$ ) is de correlatie tussen de scores van beide observatoren zeer hoog, wat een erg goede betrouwbaarheid reflecteert.

Tabel 1: Jaloeziereacties

Gedrag	Beschrijving
Rough play met speelgoed	slaan, gooien, gebruik van overmatige kracht
Negativiteit naar moeder / vader / pop / baby	slaan, duwen, trekken, gooien van voorwerpen naar de persoon, schreeuwen, wegtrekken van een ouder, of ander uitdagend gedrag tegenover de moeder / vader / pop / baby
Fysiek aandringen of reiken naar ouder-pop / ouder-baby	kind zet zich fysiek tussen ouder en broer/zus in, kind staat naast ouder en trekt (zachtjes) aan het haar van de ouder of trekt aan haar/zijn trui, kind brengt de ouder speelgoed zodat de ouder met hem/haar speelt
Afleiden van ouder door aandacht trekken	kind reageert op de ouder wanneer die speelgoed aan broer/zus geeft, kind richt ouderlijke aandacht naar eigen activiteit, kind maakt opmerkingen over target-speelgoed die de ouderlijke aandacht van het target-kind afleidt
Zoekt veiligheid/ fysieke comfort op van de ouder	wanneer de ouders met het andere kind spelen, zit het non-target kind op schoot en kijkt mee, legt zijn/haar hand op de schoot van zijn/haar ouder en speelt met ander speelgoed, het kind leunt op de ouder wanneer dit niet noodzakelijk is voor fysieke steun
Bekijken van de ouder-pop / ouder-baby interactie	starende blik is op de ouder-broer/zus gefixeerd

### *Data-analyse*

Om de hypothesen te toetsen en de onderzoeksvragen te beantwoorden, wordt het data-bestand geanalyseerd met behulp van het programma SPSS 14.0 for Windows.

Voor de acht verschillende jaloezievormen (Tabel 1) zijn de totale scores berekend per sociale situatie. Deze sociale situaties betreffen: 1) triadische interactie: jaloezie naar vader en moeder, 2) dyadische binnen triadische interactie: jaloezie naar vader, 3) dyadische binnen

triadische interactie: jaloezie naar moeder, 4) dyadische interactie met vader en 5) dyadische interactie met moeder. Verder zijn voor de beide thuisbezoeken ook totale jaloeziescores berekend door de gemiddelde score van de eerste drie sociale situaties met drie te vermenigvuldigen. De dyadische interacties vinden alleen plaats gedurende het eerste thuisbezoek en worden dan ook slechts gebruikt om bij de laatste onderzoeksvraag het niveau van jaloezie binnen dyadische interacties vast te stellen.

Bij het tweede thuisbezoek waren slechts 15 vaders aanwezig, terwijl er wel data is voor 39 moeders. Bij het eerste bezoek is de data voor vaders en moeders helemaal compleet, dat wil zeggen dat er gegevens zijn van 39 vaders en moeders. Vanwege het geringe aantal vaders bij het tweede bezoek worden twee soorten data gebruikt om meer zekerheid te verkrijgen over de gevonden onderzoeksresultaten. Ten eerste worden de analyses uitgevoerd waarbij voor het tweede thuisbezoek alleen de 15 gezinnen meegenomen worden waar de vader aanwezig was. Vervolgens wordt dezelfde analyse opnieuw uitgevoerd zonder de vaders van het tweede thuisbezoek, maar wel met alle 39 moeders. Wanneer de uitkomsten van de twee soorten analyses overeenkomstige resultaten laten zien, kunnen meer betrouwbare uitspraken worden gedaan.

## Resultaten

### *De ontwikkeling van jaloezie*

De eerste hypothese stelde dat het totale niveau van jaloezie bij peuters hoger is na de komst van de baby vergeleken met het niveau van jaloezie vóór de geboorte van het broertje of zusje. Om het totale niveau van jaloezie te vergelijken tussen het eerste en tweede thuisbezoek wordt een one way repeated measures ANOVA uitgevoerd. De variabele bezoek wordt aangemaakt en bestaat uit twee niveaus, namelijk totale jaloezie bij bezoek 1 en bezoek 2. De gemiddelden en standaard deviaties van de totale jaloeziescores van de partnergroep en de moedergroep zijn te vinden in Tabel 2. Bij de partnergroep was er een significant effect voor bezoek,  $F(1,14) = 5.39$ ,  $p < 0.05$ . Het totaal niveau van jaloezie is hoger bij het eerste bezoek dan bij het tweede thuisbezoek. Wanneer dezelfde analyse wordt uitgevoerd voor de moedergroep wordt eveneens een significant verschil gevonden tussen de twee bezoeken,  $F(1,38) = 33.56$ ,  $p < .01$ . Wederom is de jaloeziescore hoger bij het eerste bezoek (Tabel 2). Er bestaat slechts één sociale situatie bij beide thuisbezoeken om jaloezie bij de moeder te meten, namelijk de dyadische binnen triadische interactie: jaloezie naar de moeder. Bij de partnergroep zijn de scores van drie verschillende jaloeziesituaties, namelijk jaloezie naar

vaders en naar moeders, gecombineerd. Dit verschil in het aantal sociale situaties is de reden dat de totale gemiddelde scores lager zijn in de moedergroep dan in de partnergroep.

De totale jaloezie scores in Tabel 2 geven aan hoe vaak de peuter gemiddeld een jaloeziereactie vertoont gedurende de interacties. Dat de gemiddelde jaloeziescore bij het eerste bezoek 19.33 betreft voor de partnergroep, wil bijvoorbeeld zeggen dat de peuter gedurende de drie periodes van 90 seconden gemiddeld ruim 19 keer een jaloeziereactie vertoont.

Tabel 2: Gemiddelden en standaard deviaties van de totale jaloeziescore voor bezoek 1 en bezoek 2 voor de partnergroep ( $N = 15$ ) en de moedergroep ( $N = 39$ )

	Bezoek 1	Bezoek 2
Steekproef	M (SD)	M (SD)
Partnergroep ( $N = 15$ )	19.33 <sub>a</sub> (2.33)	12.27 <sub>b</sub> (1.70)
Moedergroep ( $N = 39$ )	6.28 <sub>a</sub> (.59)	1.92 <sub>b</sub> (.35)

\* *Bij gemiddelden in de rijen met verschillende subscripts is er sprake van een significant verschil*

Volgens de tweede hypothese kan het niveau van jaloezie bij het eerste bezoek voorspellen in welke mate de peuter jaloers gedrag vertoont bij het tweede thuisbezoek. Aan de hand van een lineaire regressieanalyse kan onderzocht worden of het niveau van jaloezie vóór de geboorte kan voorspellen in welke mate de peuter jaloers gedrag naar de baby vertoont. Om antwoord te kunnen geven op deze vraag worden vier regressieanalyses uitgevoerd: 1) totale jaloeziescore, 2) triadische interactie: jaloezie naar beide ouders, 3) dyadische binnen triadische interactie: jaloezie naar vader en 4) dyadische binnen triadische interactie: jaloezie naar moeder. De afhankelijke variabele betreft hierbij jaloezie bij het tweede bezoek en de onafhankelijke variabele is jaloezie bij het eerste bezoek. Uit de resultaten is gebleken dat de totale jaloeziescores niet stabiel zijn tussen het eerste en tweede bezoek ( $r = .07$ ;  $p = .82$ ). De scores op de triadische interacties ( $r = .10$ ;  $p = .71$ ), dyadische binnen triadische interacties: jaloezie naar vader ( $r = .22$ ;  $p = .44$ ) en de dyadische binnen triadische interacties: jaloezie naar moeder ( $r = .22$ ;  $p = .17$ ) van het eerste bezoek hebben eveneens geen voorspellende waarde voor de mate van jaloezie binnen de interactiesessies van het tweede thuisbezoek.

Ten derde werd verwacht dat de peuters bij het tweede bezoek vaker negatievere uitingsvormen van jaloezie zullen toepassen, namelijk negativiteit naar beide ouders en de baby en het fysiek reiken naar de ouder of baby. Of er een verschil is in de uitingsvorm van jaloezie vóór en na de geboorte van de baby wordt onderzocht met een one way repeated measures ANOVA. Om de analyse uit te voeren worden twee variabelen aangemaakt, namelijk bezoek en gedrag. Bezoek kent wederom twee niveaus: het eerste bezoek en het tweede bezoek. Gedrag bestaat uit drie niveaus, namelijk 1) triadische interactie: jaloezie naar beide ouders, 2) dyadische binnen triadische interactie: jaloezie naar vader en 3) dyadische binnen triadische interactie: jaloezie naar moeder. Voor de verschillende uitingsvormen van jaloezie (Tabel 1) worden aparte analyses uitgevoerd. Er worden dan ook acht analyses uitgevoerd om deze onderzoeksvraag te beantwoorden.

In Tabel 3 zijn de gemiddelden en standaarddeviaties te vinden van de scores op de verschillende jaloeziereacties voor de partnergroep en de moedergroep. In de partnergroep was er geen significant verschil tussen bezoek 1 en 2 wat betreft het gebruik van rough play,  $F(1,14) = .43$ ,  $p = .52$ , negativiteit naar de moeder,  $F(1,14) = .47$ ,  $p = .50$ , negativiteit naar de vader,  $F(1,14) = .36$ ,  $p = .56$ , negativiteit naar de pop/baby,  $F(1,14) = .01$ ,  $p = .94$ , afleiden ouder,  $F(1,14) = 3.87$ ,  $p = .07$  en comfort zoeken,  $F(1,14) = 2.15$ ,  $p = .16$ . Voor twee uitingsvormen van jaloezie wordt wel een significant verschil gevonden tussen de twee bezoeken, namelijk fysiek aandringen,  $F(1,14) = 17.09$ ,  $p < .01$ , en kijken,  $F(1,14) = 18.29$ ,  $p < .01$ . Zowel fysiek aandringen als kijken past de peuter vaker toe bij het eerste bezoek dan bij het tweede thuisbezoek.

Dezelfde analyses worden opnieuw uitgevoerd voor jaloezie in de moedergroep (Tabel 3). Hierbij worden dezelfde resultaten gevonden als net gerapporteerd is voor de kleinere steekproef. Er bestond namelijk geen significant verschil tussen de twee bezoeken bij rough play,  $F(1,38) = .42$ ,  $p = .52$ , negativiteit naar de moeder,  $F(1,38) = 3.03$ ,  $p = .09$ , negativiteit naar de vader,  $F(1,38) = .47$ ,  $p = .50$ , afleiden ouder,  $F(1,38) = .86$ ,  $p = .36$  en comfort zoeken,  $F(1,38) = 3.17$ ,  $p = .08$ . Er was totaal geen sprake van negativiteit naar de pop of baby. Wederom wordt er een significant verschil gevonden tussen de twee bezoeken wat betreft fysiek aandringen,  $F(1,38) = 30.56$ ,  $p < .01$ , en kijken  $F(1,38) = 35.3$ ,  $p < .01$ . De scores op fysiek aandringen en kijken zijn hoger bij het eerste thuisbezoek vergeleken met het tweede bezoek. Wanneer alle acht gedragingen worden meegenomen in één analyse voor de ouders van het eerste huisbezoek, wordt er een significant effect gevonden voor gedrag,  $F(7,32) = .291$ ,  $p < .01$ . Zoals te zien is in Tabel 3 past de peuter fysiek aandringen en kijken vaker toe dan de andere jaloeziereacties.



Tabel 3: Gemiddelden en standaard deviaties van de scores op de acht verschillende uitingsvormen van jaloezie voor bezoek 1 en bezoek 2 voor de partnergroep ( $N = 15$ ) en de moedergroep ( $N = 39$ ) en voor bezoek 1 voor de vadergroep ( $N = 39$ )

	Jaloezie over de drie interactietypes		Dyadische binnen triadische interactie		
	Partnergroep ( $N = 15$ )		Moedergroep ( $N = 39$ )		Vadergroep ( $N = 39$ )
	Bezoek 1	Bezoek 2	Bezoek 1	Bezoek 2	Bezoek 1
	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)
Rough play met speelgoed	.18 (.12)	.31 (.14)	.13 (.08)	.21 (.10)	.08 (.06)
Negativiteit moeder	.09 (.09)	.20 (.12)	.18 (.10)	.00 (.00)	.05 (.04)
Negativiteit vader	.09 (.07)	.04 (.03)	.13 (.11)	.05 (.04)	.08 (.08)
Negativiteit pop/baby	.03 (.02)	.02 (.02)	.00 (.00)	.00 (.00)	.05 (.04)
Fysiek aandringen of reiken	1.75 <sub>a</sub> (.34)	.31 <sub>b</sub> (.11)	1.87 <sub>a</sub> (.30)	.13 <sub>b</sub> (.11)	1.56 (.26)
Afleiden van ouder	.55 (.32)	1.29 (.22)	.41 <sub>a</sub> (.16)	.23 (.11)	.18 <sub>b</sub> (.16)
Veiligheid / fysieke comfort	.09 (.06)	.00 (.00)	.15 (.09)	.00 (.00)	.00 (.00)
Kijken naar interactie	3.53 <sub>a</sub> (.27)	1.91 <sub>b</sub> (.20)	3.49 <sub>a</sub> (.27)	1.26 <sub>b</sub> (.20)	3.33 (.27)

\* Bij gemiddelden in de rijen met verschillende subscripts is er sprake van een significant verschil

NB: De eerste twee kolommen bevatten de gecombineerde gemiddelde scores van jaloezie in de dyadische binnen triadische interacties en de triadische interactie. De laatste drie kolommen bestaan enkel uit de gemiddelde scores in de dyadische binnen triadische interacties.

*Vaders en moeders*

In de vierde hypothese werd verondersteld dat de peuters vóór de geboorte van de baby meer jaloezie naar de moeder vertonen dan naar de vader en na de komst van de broer of zus het meest jaloezers zijn naar de vaders. Dit wordt wederom onderzocht met een one way repeated measures ANOVA. Er worden twee variabelen aangemaakt, namelijk bezoek en ouder, met elk twee niveaus. Bij de uitvoering van deze analyse wordt gebruik gemaakt van de totale jaloeziescore naar vaders en moeders in de dyadische binnen triadische interacties bij de twee bezoeken. Bij de partnergroep wordt geen significant effect gevonden (Tabel 4, 1<sup>e</sup> rij) wat betreft de jaloezie naar vaders en moeders,  $F(1,14) = 3.57$ ,  $p = .08$ . Er bestaat eveneens geen significante interactie tussen bezoek en ouder,  $F(1,14) = .00$ ,  $p = 1.0$ . Wanneer wordt gekeken naar de ouders van het eerste bezoek (Tabel 4, 2<sup>e</sup> rij) wordt eveneens geen significant verschil gevonden tussen jaloezie naar vaders en moeders,  $F(1,38) = 2.36$ ,  $p = .13$ .

Tabel 4: Gemiddelden en standaard deviaties van de jaloezie scores voor de partnergroep ( $N = 15$ ) en de ouders van bezoek 1 ( $N = 39$ )

	Vaders		Moeders	
	Bezoek 1	Bezoek 2	Bezoek 1	Bezoek 2
Steekproef	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)
Partnergroep ( $N = 15$ )	5.00 (1.08)	1.8 (.49)	6.27 (1.10)	3.07 (.71)
Ouders bezoek 1 ( $N = 39$ )	5.41 (.57)		6.28 (.59)	

NB: Bij de groep ouders van bezoek 1 in rij 2 zijn enkel de gegevens van het eerste bezoek gebruikt

Verder bestond de hypothese dat de peuters vaker afleiding zouden toepassen bij moeders dan vaders en vaker negativiteit uiten naar de ouder die op dat moment hun primaire verzorger is, dus de moeder vóór de geboorte van de baby en de vader na de geboorte (Bronstein, 1984; Wille, 1995; Volling & Elins, 1998). Aan de hand van een one way repeated measures ANOVA kan worden onderzocht of er een verschil is in de uitingsvorm van jaloezie naar moeders en vaders. De twee variabelen betreffen wederom bezoek en ouder. Voor elke manier om jaloezie te uiten wordt weer een aparte analyse uitgevoerd. Om de resultaten te controleren worden ook de scores van de vaders en moeders bij enkel het eerste thuisbezoek onderzocht. Uit de resultaten blijkt dat er geen significant verschil is tussen vader en moeder sessies in de partnergroep wat betreft de toepassing van rough play,  $F(1,14) = .05$ ,  $p = .83$ . Bij rough play bestond ook geen significant interactie-effect tussen ouder en tijd,  $F(1,14) =$

.81,  $p = .38$ . Wat betreft negativiteit naar de moeder is er eveneens geen significant verschil,  $F(1,14) = .04$ ,  $p = .85$ , of significant interactie-effect tussen ouder en tijd,  $F(1,14) = 2.10$ ,  $p = 1.17$ . Bij negativiteit naar de vader is er geen significant verschil,  $F(1,14) = 3.5$ ,  $p = .08$ , of significante ouder-tijd interactie,  $F(1,14) = .32$ ,  $p = .58$ . Er is eveneens geen verschil,  $F(1,14) = 1.11$ ,  $p = .31$ , of interactie effect,  $F(1,14) = .13$ ,  $p = .73$  voor fysiek aandringen. Verder is er voor afleiden ouder geen verschil,  $F(1,14) = 4.0$ ,  $p = .07$ , of interactie-effect,  $F(1,14) = .27$ ,  $p = .61$ . Ook voor comfort zoeken is er geen verschil,  $F(1,14) = 2.15$ ,  $p = .16$ , of interactie,  $F(1,14) = 2.15$ ,  $p = .16$ . Tot slot is er voor kijken geen significant verschil,  $F(1,14) = .92$ ,  $p = .35$ , of interactie,  $F(1,14) = .06$ ,  $p = .81$ . Er was totaal geen sprake van negativiteit naar de pop of baby (Tabel 5).

Dezelfde analyses worden opnieuw uitgevoerd voor jaloezie naar de moeders en de vaders van het eerste thuisbezoek (Tabel 3). Hierbij worden geen significante verschillen gevonden tussen de vader en moeder sessies wat betreft rough play,  $F(1,38) = 1.0$ ,  $p = .32$ , negativiteit moeder,  $F(1,38) = 1.33$ ,  $p = .26$ , negativiteit vader,  $F(1,38) = .15$ ,  $p = .70$ , negativiteit pop/baby,  $F(1,38) = 2.05$ ,  $p = .16$ , fysiek aandringen,  $F(1,38) = 1.25$ ,  $p = .27$ , comfort zoeken,  $F(1,38) = 3.17$ ,  $p = .08$ , en kijken,  $F(1,38) = .20$ ,  $p = .66$ . Wel is er een significant verschil wat betreft het gebruik van afleiding naar vaders en moeders,  $F(1,38) = 4.17$ ,  $P < .05$ . Afleiding wordt vaker toegepast naar moeders dan vaders gedurende het eerste thuisbezoek, oftewel binnen de situaties met de pop.

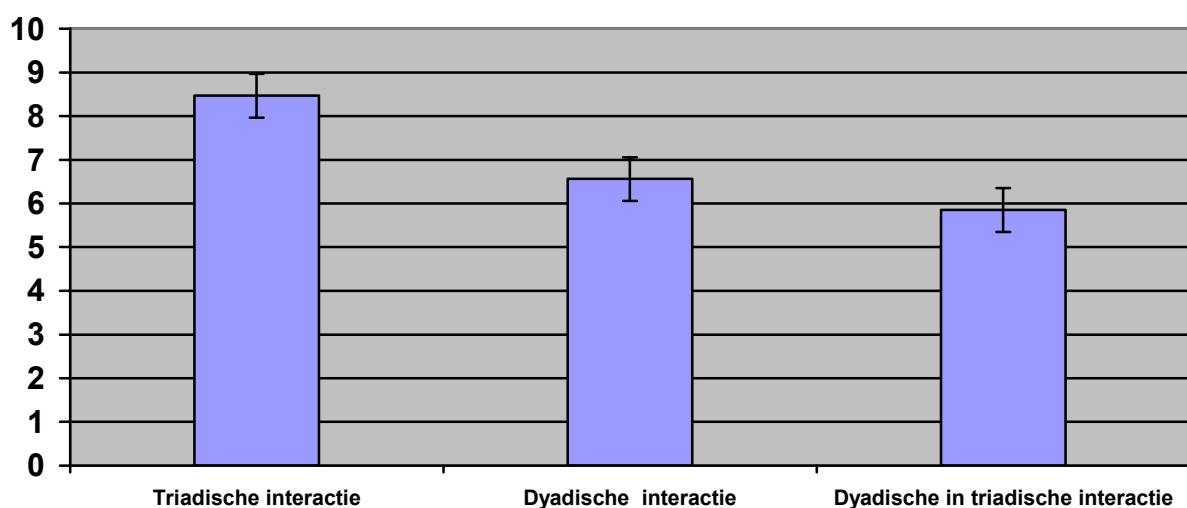
Tabel 5: Gemiddelden en standaard deviaties van de scores op de acht verschillende uitingsvormen van jaloezie voor de partnergroep ( $N = 15$ )

	Vaders		Moeders	
	Bezoek 1	Bezoek 2	Bezoek 1	Bezoek 2
	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)
Rough play met speelgoed	.13 (.13)	.27 (.21)	.27 (.18)	.20 (.11)
Negativiteit moeder	.00 (.00)	.27 (.27)	.20 (.20)	.00 (.00)
Negativiteit vader	.00 (.00)	.00 (.00)	.07 (.07)	.13 (.09)
Negativiteit pop/baby	.00 (.00)	.00 (.00)	.00 (.00)	.00 (.00)
Fysiek aandringen of reiken	1.40 (.43)	.00 (.00)	1.60 (.48)	.33 (.27)
Afleiden van ouder	.40 (.40)	.13 (.09)	.67 (.33)	.53 (.27)
Veiligheid / fysieke comfort	.00 (.00)	.00 (.00)	.27 (.18)	.00 (.00)
Bekijken interactie	3.0 (.47)	1.27 (.30)	3.27(.43)	1.73 (.37)

*Triadische, dyadische en dyadische binnen triadische interacties*

De laatste hypothese was, dat kinderen het meest jaloeers zijn binnen de triadische interacties met beide ouders en de minste jaloezie vertonen in de dyadische binnen triadische interacties. Een gemiddelde mate van jaloezie werd verwacht in de dyadische interacties met één ouder. Met een one way repeated measures ANOVA wordt onderzocht of er een verschil is in het totale niveau van jaloezie binnen de triadische, dyadische en dyadische binnen triadische interacties. Er wordt één variabele aangemaakt, namelijk situatie, met drie niveaus, oftewel het gemiddelde niveau van jaloezie binnen de triadische, dyadische en dyadische binnen triadische interacties. Hierbij worden alleen de gegevens van het eerste bezoek gebruikt, omdat het tweede bezoek geen dyadische interacties bevat.

Er is een significant verschil gevonden tussen het niveau van jaloezie in de triadische, dyadische en dyadische binnen triadische interacties,  $F(2,37) = 15.31$ ,  $p < .01$ . Uit de post hoc vergelijkingen blijkt dat de verschillen aanwezig zijn tussen de triadische interacties en de dyadische interacties ( $p < .01$ ) en de triadische interacties en de dyadische binnen triadische interacties ( $p < .01$ ). Tussen het jaloezieniveau in de dyadische interacties en de dyadische binnen triadische interacties wordt geen significant verschil gevonden ( $p = .16$ ). Het niveau van jaloezie in de triadische interacties is dus hoger dan in de dyadische interacties en de dyadische binnen triadische interacties (Grafiek 1). Er bestaat geen verschil tussen het jaloezie niveau in de dyadische interacties en de dyadische binnen triadische interacties.



Grafiek 1: De gemiddelden van de totale jaloezie scores van de vaders en moeders samen van elk interactietype van bezoek 1 ( $N = 39$ )

## Discussie

Met deze studie werd onderzocht hoe jaloezie zich ontwikkelt bij peuters, oftewel of er verschillen in het niveau van jaloezie zijn vóór en na de komst van een baby binnen het gezin. Daarnaast werd bekeken of de jaloeziescores stabiel zijn tussen de situaties met de pop en met de baby en of de specifieke uitingsvormen van jaloezie veranderen door de tijd heen. Verder is onderzocht of peuters meer jaloezie vertonen naar vaders of moeders en of er een verschil bestaat in de vormen van jaloezie naar beide ouders. Tot slot is bestudeerd of het niveau van jaloezie varieert tussen verschillende sociale contexten, namelijk triadische, dyadische en dyadische binnen triadische interactiesessies.

Uit de resultaten is gebleken dat peuters tussen de 16 en 28 maanden jaloers reageren wanneer één of beide ouders aandacht besteden aan een realistische pop of hun pasgeboren broertje of zusje. Het totale niveau van jaloezie bij de peuters is hoger in de situaties met de pop dan in de situaties waarin jaloezie wordt uitgelokt met de baby broer of zus. Deze resultaten zijn in tegenstelling tot de verwachting dat peuters meer jaloezie zouden vertonen na de komst van de baby vanwege een verdeling van de ouderlijke aandacht en de resultaten van Dunn en Kendrick (1982). Uit hun observaties bleek juist dat het aantal confrontaties tussen de moeders en de peuters stijgt en dat de peuters drie keer zo vaak ongewenst gedrag laten zien na de komst van de broer of zus. De mate van jaloezie van de peuter naar de baby van één maand oud was dus minder sterk dan verwacht. Mogelijkerwijs zien de peuters de baby niet als een bedreiging in de huidige situaties die gebruikt worden om jaloezie uit te lokken. In de onderzochte situaties kan het kind nog verder spelen met zijn speelgoed wanneer de ouders aandacht besteden aan de baby. In situaties waarin de peuter geen andere spelactiviteiten tot zijn beschikking heeft zal waarschijnlijk meer jaloezie optreden. Men zou in het vervolg dus ook situaties kunnen observeren waarbij er geen objecten aanwezig zijn, maar waarbij de ouders het kind bezig houden door tegen hem of haar te praten. Wanneer de ouderlijke aandacht in deze situatie weggenomen wordt, is het voor de peuter moeilijker om zich te richten op andere activiteiten. Verder is het mogelijk dat de peuters meer begrip tonen voor het verlies van ouderlijke aandacht aan de baby dan aan de pop. Ze kunnen begrijpen dat de baby behoefte heeft aan ouderlijke zorg, terwijl ze de pop meer als speelgoed beschouwen.

Een andere verklaring is dat de uitingsvorm van jaloezie verandert na de geboorte van een broer of zus. Gedurende de observaties was het opvallend dat de peuters bij het tweede bezoek een verdrietige indruk maakten. Volgens Miller en collega's (2000) is het van belang om naast de gebruikelijke jaloeziereacties, ook het niveau van blijdschap en verdriet bij de

peuters te bestuderen. Verdriet wordt namelijk door hen beschouwd als een uiting van jaloezie. Peuters vertonen meer blijdschap wanneer de aandacht op hen gericht is en laten meer verdriet zien binnen situaties die jaloezie uitlokken (Miller, et al., 2000). Wellicht nemen verdrietige kinderen een passieve rol aan binnen de interacties met de ouders, waardoor ze minder jaloeziereacties laten zien. Binnen dit onderzoek is niet gekeken naar de emoties van het kind. In vervolgonderzoek zou men naast de gebruikelijke jaloeziereacties ook de mate van verdriet en blijdschap bij het kind kunnen observeren.

Een andere mogelijkheid voor meer jaloezie naar de pop is dat de peuters één maand na de geboorte van de broer of zus gewend zijn geraakt aan de verdeling van ouderlijke aandacht. Gedurende de eerste maand na de geboorte zijn de ouders druk bezig met de verzorging van de baby. Door deze gewenning reageert de peuter minder heftig op negeersituaties. Bij het eerste bezoek stond de peuter nog in het middelpunt van de aandacht, waardoor de peuters heftigere jaloeziereacties lieten zien in de situaties met de pop. Dat een realistische pop een goede stimulus is om jaloezie uit te lokken bij jonge kinderen is al gebleken uit verschillende voorgaande studies (Hart et al., 1998a; 1998b).

Er bestaat nauwelijks stabiliteit tussen de jaloezie naar de pop en naar de baby. De mate van jaloezie naar de pop heeft dan ook geen voorspellende waarde voor het jaloezie niveau naar de baby. Er is een grote variatie in de reacties van de peuter op de baby. Voorspeld werd dat de jaloeziescores stabiel zouden zijn tussen de situaties met de pop en de baby. Mogelijk bestaat er toch een belangrijk verschil tussen de uitlokking van jaloezie met een realistische pop of met de baby. De pop betreft een interessant en nieuw speelgoed object, terwijl de baby al een maand aanwezig is binnen het gezin. Verder hebben de peuters de spelsituaties waarbij ze genegeerd worden reeds ervaren tijdens het eerste bezoek. In de toekomst zou men gezinnen kunnen vergelijken die wel of niet hebben deelgenomen aan een bezoek vóór de geboorte van de baby. Wellicht vertoont de groep peuters waarvoor de negeersituaties nieuw zijn meer jaloezie naar de baby dan de groep die al bekend is met de spelsituaties.

Gedurende beide bezoeken zijn het fysiek aandringen of reiken en het bekijken van de interactie de meest frequente jaloeziereacties. De peuters passen fysiek aandringen en kijken vaker toe in de pop-situatie dan in de baby-situatie. Hoewel verwacht werd dat de peuters mildere uitingsvormen van jaloezie zouden toepassen naar de pop, is gebleken dat de peuters juist meer jaloezie laten zien naar de pop dan naar de baby. Verder zijn er enkele vormen van jaloezie die de peuters zelden toepassen, namelijk negativiteit naar beide ouders, negativiteit naar de pop of baby en het zoeken van veiligheid of fysieke comfort bij de ouders. Het tonen

van negativiteit is een erg sterke jaloeziereactie en de peuters zijn dan ook wellicht angstig voor de reactie van de ouders op deze uitingsvorm van jaloezie. Kijken is een zeer milde jaloeziereactie en zal dan ook weinig respons bij de ouders uitlokken.

Hoewel er nog geen direct onderzoek is verricht naar het niveau van jaloezie naar vaders en moeders, is wel bekend dat peuters vaker afleiding gebruiken bij de moeder (Miller et al., 2000) en dat verdriet en zelfstandig spel variabel zijn naar beide ouders (Volling et al., 2002). Er kon dan ook verwacht worden dat het niveau van jaloezie zou variëren tussen vaders en moeders. Moeders zijn voor de geboorte van de baby de primaire verzorgers van de peuter (Bronstein, 1984; Wille, 1995), terwijl vaders na de geboorte van een baby een belangrijke rol innemen bij de verzorging van het eerstgeboren kind (Volling & Elins, 1998). Hoewel voorspeld is dat de peuters het meest jaloezers zouden zijn naar hun momentele primaire verzorger, is uit de resultaten gebleken dat er bij de twee bezoeken geen verschil bestaat in de mate van jaloezie van de peuters naar vaders en moeders. Wel passen de peuters in de pop-situatie vaker afleiding toe naar de moeder, wat overeenkomt met de bevindingen van Miller en collega's (2000). Mogelijk is er geen verschil in het niveau van jaloezie naar vaders en moeders vanwege de verandering in de rol van de vader. Vaders nemen tegenwoordig steeds vaker een belangrijk deel van de opvoeding van de kinderen op zich en brengen meer tijd met hun kinderen door. Door de afname in rolverschillen is de mate van jaloezie naar vaders en moeders gelijk.

Verder worden de gezinnen één maand na de geboorte van de baby geobserveerd. Gedurende deze tijd hebben de moeders zwangerschapsverlof en zijn dan ook nog thuis met de twee kinderen. De moeders hebben dan waarschijnlijk een groter aandeel in de verzorging van de peuter dan vaders. De theorie van de vader als primaire verzorger van het eerstgeboren kind na de geboorte van de baby is dus nog niet relevant wanneer de baby één maand oud is. Verder werken Nederlandse vrouwen met een partner en kinderen onder de zes jaar minder vaak fulltime vergeleken met vrouwen uit andere Europese landen (Lewis, Campbell & Huerta, 2008). Nederlandse moeders zijn dan ook vaker thuis bij de kinderen. Mogelijkerwijs vertonen de peuters, vooral van werkende moeders, bij latere bezoeken wel meer jaloezie wanneer ze gemerkt hebben dat de ouderlijke aandacht is afgenomen na de komst van de broer of zus.

Het niveau van jaloezie van de peuter is hoger in triadische interacties, dan in dyadische binnen triadische interacties en dyadische interacties. Dit kon verwacht worden omdat gedurende triadische interactiesessies de peuter door beide ouders tegelijkertijd genegeerd wordt waardoor het grootste verlies van aandacht plaatsvindt. Verder is het niveau

maar ook de kwaliteit van de ouder-kind interacties lager in triadische interacties dan in dyadische interacties (Lindsey & Caldera, 2006). Tussen de mate van jaloezie in de dyadische binnen triadische interacties en de dyadische sessies is geen verschil gevonden. Binnen de dyadische binnen triadische interacties speelt de ouder met de pop en niet met het kind terwijl in de dyadische interacties de ouder de pop omkleedt in het bijzijn van de peuter. In beide situaties is er sprake van ongeveer evenveel verlies van aandacht: in de dyadische binnen triadische interactie kan het kind nog met de andere ouder spelen en in de dyadische interactie praat de ouder vaak tegen het kind tijdens het verkleden van de pop. Wanneer de ouder binnen de dyadische interactie het kind compleet zou negeren, zou er waarschijnlijk wel meer jaloezie optreden in de dyadische interacties dan in de dyadische binnen triadische interacties.

Dit onderzoek is vernieuwend door het observeren van jaloezie bij de peuter wanneer beide ouders tegelijkertijd aanwezig zijn. Dit in tegenstelling tot veel eerdere onderzoeken, waarbij voornamelijk jaloezie van het kind naar de moeder werd bestudeerd (Dunn & Kendrick, 1982; Masciuch & Kienapple, 1993; Hart et al., 1998a; 1998b). Ook het vergelijken van triadische, dyadische en dyadische binnen triadische interacties is nieuw ten opzichte van vorige studies. Verder is het laatste onderzoek naar jaloezie bij peuters na de komst van een baby 26 jaar oud (Dunn & Kendrick, 1982). In de afgelopen decennia zijn gezinnen enorm veranderd. In gezinnen wordt de zorg voor de kinderen steeds meer verdeeld tussen beide ouders, het gemiddeld aantal kinderen per gezin daalt en men neemt op steeds latere leeftijd kinderen. Dit heeft mogelijk invloed op de jaloezie van kinderen en het is dan ook belangrijk om meer informatie te verkrijgen over de huidige trends op het gebied van jaloezie bij jonge kinderen.

Het huidig onderzoek levert een belangrijke bijdrage aan de literatuur op het gebied van de emotionele ontwikkeling van kinderen, het is namelijk slechts één van de weinige studies waarin jaloezie bij peuters bestudeerd wordt. Er zijn echter een aantal potentiële methodologische zwakheden binnen dit onderzoek die erkend moeten worden. Ten eerste zijn alle bovenstaande bevindingen correlatieel. De resultaten moeten dan ook voorzichtig geïnterpreteerd worden en er moet rekening mee gehouden worden dat met deze data geen oorzaak-gevolg relaties bepaald kunnen worden. Verder waren slechts 15 vaders aanwezig bij het tweede thuisbezoek. Er zijn wel gegevens beschikbaar van 39 moeders van beide bezoeken. Met meer participanten kunnen betrouwbaardere uitspraken gedaan worden over het onderzoek. Gebleken is dat er geen verschil bestaat tussen de mate van jaloezie naar vaders in de pop-situatie die wel of niet deelnamen aan het tweede thuisbezoek. Het geringe aantal vaders levert echter wel problemen op met de power. Echter, uit de resultaten is



gebleken dat zowel bij de partnergroep als de grotere steekproef dezelfde uitkomsten optreden. Er werd slechts één verschil gevonden wanneer gekeken werd naar de ouders van alle 39 gezinnen in plaats van de partnergroep, namelijk dat de peuters vaker afleiding toepassen naar moeders dan naar vaders in de pop-situatie. Het lijkt er dan ook op dat de gevonden resultaten betrouwbaar zijn en niet op toeval gebaseerd zijn.

Een andere beperking is dat de interactietypes enigszins verschillen tussen de twee thuisbezoeken. Bij het tweede thuisbezoek vinden geen dyadische interacties plaats om de ouders na de komst van de baby zo min mogelijk te belasten. De twee bezoeken kunnen nog beter vergeleken worden wanneer de situaties compleet overeenkomen. Daarnaast was het merendeel van de gezinnen hoog opgeleid. Het zou interessant zijn om in vervolgonderzoek ook te kijken naar jaloezie bij peuters waarbij de ouders afkomstig zijn uit andere sociale klassen. In alle gezinnen woonden de ouders samen of waren ze getrouwd. In de toekomst kan bestudeerd worden of er verschillen zijn tussen de jaloezie van de peuter in gezinnen waarvan de ouders nog bij elkaar zijn en gezinnen waarvan de ouders gescheiden zijn. In Nederland maakt namelijk 1 op de 6 kinderen een scheiding van de ouders mee. Tot slot wordt nu alleen de jaloezie bij het eerstgeboren kind onderzocht. Het zou interessant zijn om de jaloezie van meerdere kinderen binnen één gezin met elkaar te kunnen vergelijken. Bij dit onderzoek vinden in de toekomst nog twee thuisbezoeken plaats, namelijk wanneer het tweede kind één jaar en twee jaar oud is. Dan kan wel de wederzijdse interactie tussen de twee kinderen onderzocht worden.

Samengevat geven de bovenstaande bevindingen aan dat jaloezie aanwezig is bij peuters van 16 tot 28 maanden. Een realistische pop betreft een geschikte stimulus om jaloezie uit te lokken bij jonge kinderen en peuters laten meer jaloezie zien wanneer de ouders aandacht besteden aan een realistische pop dan aan hun baby broertje of zusje van één maand oud. Verder is het niveau van jaloezie het hoogst in triadische interacties, vergeleken met dyadische- en dyadische binnen triadische sessies. Het is van belang om jaloezie naar broers en zussen te onderzoeken, mede omdat de relaties tussen jonge broers en zussen erg intens zijn en een basis vormen om met emotionele reacties om te gaan (Miller et al., 2000). Onderzoek naar jaloezie bij broers en zussen kan handvatten opleveren om in de praktijk om te gaan met jaloezie. Aan de ene kant liet dit onderzoek zien dat peuters weinig jaloezie vertonen naar hun baby broertje of zusje van één maand oud. Aan de andere kant kan gesuggereerd worden dat de jaloezie wellicht verder zal toenemen naarmate de baby ouder wordt of dat de onderzochte situaties niet geschikt waren om jaloezie uit te lokken bij de peuter omdat ze zich niet bedreigd voelden door het verlies van de ouderlijke aandacht aan de

baby. De resultaten leverden wel een implicatie op voor de praktijk, namelijk dat de ouders kunnen proberen te vermijden dat de peuter van beide ouders tegelijkertijd geen aandacht krijgt, aangezien dan de kans het grootst is dat jaloezie zal optreden.

## Referentielijst

- Bronstein, P. (1984). Differences in mothers' and fathers' behaviors toward children: A cross-cultural comparison. *Developmental Psychology, 20*, 995-1003.
- Buhrmester, D., & Furman, W. (1990). Perceptions of sibling relationships during middle childhood and adolescence. *Child Development, 61*, 1387-1398.
- DeSteno, D., Valdesolo, P., & Bartlett, M.Y. (2006). Jealousy and the threatened self: Getting to the heart of the green-eyed monster. *Journal of Personality and Social Psychology, 91*, 626-641.
- Dunn, J., & Kendrick, C. (1982). *Siblings: Love, envy, & understanding*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Dunn, J. (1992). Siblings and development. *Current Directions in Psychological Science, 1*, 6-9.
- Hart, S., Field, T., Del Valle, C., & Letourneau, M. (1998a). Infants protest their mothers' attending to an infant-size doll. *Social Development, 7*, 54-61.
- Hart, S., Field, T., Letourneau, M., & Del Valle, C. (1998b). Jealousy protests in infants of depressed mothers. *Infant Behavior and Development, 21*, 137, 147.
- Lewis, J., Campbell, M., & Huerta, C. (2008). Patterns of paid and unpaid work in Western Europe: gender, commodification, preferences and implications for policy. *Journal of European Social Policy, 18*, 21-37.
- Lindsey, E.W., & Caldera, Y.M. (2006). Mother-father-child triadic interaction and mother-child dyadic interaction: Gender differences within and between contexts. *Sex roles, 55*, 511-521.
- MacDonald, H., & Parke, R.D. (1986). Parent-child physical play: the effects of sex and age of children and parents. *Sex Roles, 15*, 367-378.
- Masciuch, S., & Kienapple, K. (1993). The emergence of jealousy in children 4 months to 7 years of age. *Journal of Social and Personal Relationships, 10*, 421-435.
- McHale, J.P., & Fivaz-Depeursinge, E. (1999). Understanding triadic and family group interactions during infancy and toddlerhood. *Clinical Child and Family Psychology Review, 2*, 107-127.
- Miller, A.L., Volling, B.L., & McElwain, N.L. (2000). Sibling jealousy in a triadic context with mothers and fathers. *Social Development, 9*, 433-457.
- Minuchin, P. (1985). Families and individual development: Provocations from the field of family therapy. *Child Development, 56*, 289-302.

- Parrott, W.G., & Smith, R.H. (1993). Distinguishing the experiences of envy and jealousy. *Journal of Personality and Social Psychology, 64*, 906-920.
- Stewart, R.B., Mobley, L.A., Van Tuyl, S.S., & Salvador, M.A. (1987). The firstborn's adjustment to the birth of a sibling: A longitudinal assessment. *Child Development, 58*, 341-355.
- Volling, B.L., McElwain, N.L., & Miller, A.L. (2002). Emotion regulation in context: The jealousy complex between young siblings and its relations with child and family characteristics. *Child Development, 73*, 581-600.
- Wille, D.E. (1995). The 1990s: gender differences in parenting roles. *Sex Roles, 33*, 803-817.

## Bijlage: codeerschema jaloezie

*Thuisbezoek 1: Jaloezie*1. Non- Target Kind Gedrags Codes (15 seconden intervallen)

0 = afwezig

1 = aanwezig

**Triadic play***Vader - Pop*

	<u>Tijdsinterval</u>	15	30	45	60	75	90
1	Ruw spel met speelgoed						
2	Negativiteit naar moeder						
3	Negativiteit naar vader						
4	Negativiteit naar pop						
5	Fysiek aandringen of reiken naar ouder-pop						
6	Afleiden van ouder door aandacht trekken						
7	Zoekt veiligheid/fysieke comfort van ouder						
8	Bekijkt ouder-pop interactie						

*Moeder – Pop*

	<u>Tijdsinterval</u>	15	30	45	60	75	90
1	Ruw spel met speelgoed						
2	Negativiteit naar moeder						
3	Negativiteit naar vader						
4	Negativiteit naar pop						
5	Fysiek aandringen of reiken naar ouder-pop						
6	Afleiden van ouder door aandacht trekken						
7	Zoekt veiligheid/fysieke comfort van ouder						
8	Bekijkt ouder-pop interactie						

*Vader – Moeder – Pop (kind negeren)*

	<u>Tijdsinterval</u>	15	30	45	60	75	90
1	Ruw spel met speelgoed						
2	Negativiteit naar moeder						
3	Negativiteit naar vader						
4	Negativiteit naar pop						

5	Fysiek aandringen of reiken naar ouder-pop						
6	Afleiden van ouder door aandacht trekken						
7	Zoekt veiligheid/fysieke comfort van ouder						
8	Bekijkt ouder-pop interactie						

### ***Dyadic Play***

#### *Vader – Kind (pop omkleden)*

	<u>Tijdsinterval</u>	15	30	45	60	75	90
1	Ruw spel met speelgoed						
2	Negativiteit naar vader						
3	Negativiteit naar pop						
4	Fysiek aandringen of reiken naar ouder-pop						
5	Afleiden van ouder door aandacht trekken						
6	Zoekt veiligheid/fysieke comfort van ouder						
7	Bekijkt ouder-pop interactie						

#### *Moeder – Kind (pop omkleden)*

	<u>Tijdsinterval</u>	15	30	45	60	75	90
1	Ruw spel met speelgoed						
2	Negativiteit naar moeder						
3	Negativiteit naar pop						
4	Fysiek aandringen of reiken naar ouder-pop						
5	Afleiden van ouder door aandacht trekken						
6	Zoekt veiligheid/fysieke comfort van ouder						
7	Bekijkt ouder-pop interactie						

***Thuisbezoek 2: Jaloezie*****1. Non- Target Kind Gedrags Codes (15 seconden intervallen)**

0 = afwezig

1 = aanwezig

**Triadic Play***Vader - Baby*

	<u>Tijdsinterval</u>	15	30	45	60	75	90
1	Ruw spel met speelgoed						
2	Negativiteit naar moeder						
3	Negativiteit naar vader						
4	Negativiteit naar baby						
5	Fysiek aandringen of reiken naar ouder-baby						
6	Afleiden van ouder door aandacht trekken						
7	Zoekt veiligheid/fysieke comfort van ouder						
8	Bekijkt ouder-baby interactie						

*Moeder – Baby*

	<u>Tijdsinterval</u>	15	30	45	60	75	90
1	Ruw spel met speelgoed						
2	Negativiteit naar moeder						
3	Negativiteit naar vader						
4	Negativiteit naar baby						
5	Fysiek aandringen of reiken naar ouder-baby						
6	Afleiden van ouder door aandacht trekken						
7	Zoekt veiligheid/fysieke comfort van ouder						
8	Bekijkt ouder-baby interactie						

*Vader – Moeder – Baby (kind negeren)*

	<u>Tijdsinterval</u>	15	30	45	60	75	90
1	Ruw spel met speelgoed						
2	Negativiteit naar moeder						
3	Negativiteit naar vader						
4	Negativiteit naar baby						
5	Fysiek aandringen of reiken naar ouder-baby						
6	Afleiden van ouder door aandacht trekken						
7	Zoekt veiligheid/fysieke comfort van ouder						
8	Bekijkt ouder-baby interactie						